Lausunto
4.11.2022

Lakivaliokunnan kuuleminen sukupuolen vahvistamista koskevasta laista

Vastauksia lakivaliokunnan lisäkysymyksiin (HE 189/2022)

Seta oli eduskunnan lakivaliokunnan kuultavana 26.10.2022 sukupuolen vahvistamista koskevasta hallituksen esityksestä. Kuulemisessa valiokunta kävi vilkasta keskustelua ja esitti useita kysymyksiä, joihin jo kuulemisessa vastattiin. Valiokunta pyysi vielä jälkeenpäin kirjallisia vastauksia kysymyksiin. Alle on poimittu valtaosa kysymyksistä, jotka myös Setalle kuulemisessa suunnattiin. Kysymykset on ryhmitelty alle teemoittain:

Sukupuolen juridinen vahvistaminen

- Ymmärtääkö ihminen, mitä hakee kun hakee sukupuolen vahvistamista? Vai pitäisikö olla jokin selvitys siitä, mitä tämä tarkoittaa?
- Ymmärtävätkö ihmiset tekevänsä merkittävän oikeustoimen?

Hallituksen esityksen tavoite on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta helpottamalla sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessia ja poistamalla prosessista ihmisoikeuksia loukkaavat ehdot eli vaatimuksen lisääntymiskyvyttömyydestä ja ulkopuolisen tahon selvityksen omasta sukupuolestaan (= psykiatrinen diagnosointiprosessi ja lääkärinlausunnot). Tämän periaatteen vahvistaminen onkin ko. hallituksen esityksen keskeinen lähtökohta, jota Seta pitää erinomaisena.

Sukupuolen juridista vahvistamista tarvitsevat ne henkilöt, joiden (yleensä) syntymässä määritelty sukupuoli ei vastaa heidän omaksi kokemaansa sukupuolta. Esim. transnainen, joka on syntymässä määritelty mieheksi tarvitsee sukupuolen vahvistamisen naiseksi. Monet transihmiset kokevat useita arkipäivän hankaluuksia siksi, että heidän henkilötiedoissaan on väärä tieto sukupuolesta. Asia voidaan korjata muuttamalla henkilötiedoissa oleva sukupuolimerkintä vastaamaan oikeaa sukupuolta. Tämän jälkeen henkilö tulee nähdyksi ja kohdatuksi oikean sukupuolensa mukaisesti, mikä tekee elämän helpommaksi monissa arkisissa tilanteissa. Trans- ja muunsukupuolisilla ihmisillä onkin näiden kokemustensa perusteella hyvin selvä käsitys siitä, miten sukupuolen juridinen vahvistaminen parantaisi heidän asemaansa.

On relevanttia, että viranomainen tarjoaa tietoa sukupuolen juridisen vahvistamisen oikeudellisista vaikutuksista. HE:ssä edellytetäänkin (laki sukupuolen vahvistamisesta 2§), että viranomainen tiedottaa suoraan hakijaa muutoksen oikeusvaikutuksista. Seta katsoo, että tämä on riittävä tapa viranomaisen varmistaa, että sukupuolensa vahvistava saa tietoa muutoksen oikeusvaikutuksista. Seta painottaa, että tiedon tulee olla saatavilla useilla kielillä ja olla helposti ymmärrettävää, jotta sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessi on helposti saavutettava.

Trans- ja muunsukupuolisten ihmisten harkinta- ja/tai ymmärryskyvyn kyseenalaistaminen ylläpitää heihin kohdistuvia ennakkoluuloja. Maailman lääkäriliittoon korostanut sukupuolen itsemäärittelyn tärkeyttä sekä sitä, että kokemus sukupuoliristiriidasta ei ole mielenterveyden häiriö. Maailman terveysjärjestö on puolestaan uusimmassa ICD-11 -tautiluokituksessaan depatologisoinut transidentiteetit niin että ne on siirretty pois mielenterveyden häiriöistä.[i]

- Kauanko prosessi juridisen sukupuolen vahvistamisesta kestää nykyään?

Sukupuolen juridisen vahvistamisen ihmisoikeuksia loukkaavat edellytykset aiheuttavat sen että sukupuolen juridisen vahvistamisen hallinnollinen prosessi voi kestää useista kuukausista useisiin vuosiin.

Voidakseen vahvistaa juridisen sukupuolensa henkilön tulee hakeutua sukupuoli-identiteetin tutkimusjaksolle transpoleille, aloittaa hoito, jonka kuluessa voi osoittaa olevansa lisääntymiskyvytön sekä osallistua psykiatriseen diagnosointiprosessiin. Sukupuolen juridinen vahvistaminen kytkeytyy nykyisellään lääketieteelliseen arviointiprosessiin ja tekee periaatteessa helposta hallinnollisesta prosessista epäinhimillisen ja pitkän.

Ikärajan ongelmallisuuteen liittyvät kysymykset

- Minkälaisia vaikutuksia lapsiin ja nuoriin on nykytilanteella ja minkälaisia vaikutuksia olisi sillä, että ikäraja otettaisiin huomioon?
- Jos ikäraja säädettäisiin muuksi kuin 18 vuodeksi, mikä ikärajan tulisi olla?
- Mikä on ikä, jossa lapsi ymmärtää oman sukupuoli-identiteettinsä?
- Mitkä muut maat ovat mahdollistaneet itsemääräämisoikeuden oikeudelliseen sukupuoleen [alaikäisille]?

Väärästä sukupuolimerkinnästä henkilötiedoissa aiheutuu lapselle monenlaisia ongelmia niin koulussa, harrastuksissa kuin muissa arkisissa tilanteissa, kun hänet sukupuolitetaan väärin tai hänen sukupuoli-identiteettinsä kyseenalaistetaan. Väärä sukupuolimerkintä heikentää lapsen sosiaalista transitiota eli mahdollisuutta elää oman sukupuolensa mukaisesti. Uusi tutkimus kertoo sosiaalisen transition myönteisistä vaikutuksista translasten ja -nuorten hyvinvointiin.[ii] Mahdollisuus sukupuolen juridiseen vahvistamiseen tarkoittaisi, että lapsi voisi saada sukupuoltaan vastaavat henkilöpaperit ja tulla kohdatuksi oikean sukupuolensa mukaisesti, lapsen itsemääräämisoikeus vahvistuu häntä itseään koskevissa asioissa ja lapseen kohdistuva väärinsukupuolittaminen ja syrjintä vähenevät ja hyvinvointi lisääntyy.

Lapsen sukupuoli-identiteetti, eli lapsen sisäinen kokemus omasta sukupuolestaan, alkaa kehittyä jo varsin varhain pikkulapsi-iässä. Osa lapsista ilmaisee tämän hyvin aikaisin, kun taas osa ilmaisee sen vasta myöhemmin elämässä.[iii]

Seta pitää tärkeänä HE:n valmistelun aikana tehdyn selvityksen huomiota siitä, että ehdottoman ikärajan asettamisen sijaan tulisi punnita lapsen eri perus- ja ihmisoikeuksia ja sitä minkälainen sääntely parhaiten vahvistaisi lapsen oikeuksien toteutumista ja tukisi hyvinvointia.[iv] Euroopassa jo 17 (joista 13 EU-maata) maata mahdollistaa sukupuolen juridisen vahvistamisen alaikäisille. Prosessit vaihtelevat suuresti, valtaosassa on asetettu erilaisia ikärajoja, muutamassa ikärajan sijaan painotetaan lapsen kypsyyttä ja kehitysastetta.[v] Muutama esimerkki: Norjassa (2016) uudistetun lain mukaan 16-vuotias voi itsenäisesti hakea sukupuolimerkinnän korjausta väestörekisteriin, 6–15-vuotiaat lapset voivat hakea muutosta yhdessä huoltajiensa kanssa. Islannissa sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on mahdollista omalla ilmoituksella 15-vuotiaasta alkaen. Alle 15-vuotiaat tarvitsevat vanhempien suostumuksen. Maltan laki (2015 ja 2016) mahdollistaa 16-vuotta täyttäneelle oikeuden ilmoittaa itse sukupuolimerkinnän muuttamisesta. Laki sisältää menettelyn myös alle 16-vuotiaille yhteistyössä huoltajan kanssa.[vi]

Suomen osalta on huomattava, että nimilain uudistuksen yhteydessä helpotettiin etunimen muuttamista sukupuoli-identiteetin perusteella myös alaikäisille. Lain mukaan 15 vuotta täyttänyt alaikäinen käyttää asiassa itsenäisesti puhevaltaa huoltajansa tai muun laillisen edustajansa ohella. Alaikäisen oma mielipide on ratkaiseva, jos hänen huoltajansa olisi erimielinen asiassa. Huomattavaa on, että lain perusteluissa todetaan, että nimi liittyy olennaisesti lapsen identiteettiin ja jokapäiväiseen elämään, minkä vuoksi hänen näkemyksensä on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. [vii]

Muunsukupuolisten ja ei-binäärien ihmisten asema

- Mitä esitys tarkoittaa muunsukupuolisten ja ei-binäärien kannalta?

Hallituksen esityksessä ei esitetä mallia ei-binääristen ihmisten sukupuolen tunnustamiselle. Heidän ei edelleenkään ole mahdollista saada sukupuoltaan tunnustettua vaan heidät pakotetaan valitsemaan kahden väärän vaihtoehdon välillä.
Seta katsoo, että hallituksen tulee sukupuolen juridista vahvistamista koskevan lain lisäksi käynnistää työ ei-binääristen ihmisten sukupuolen tunnustamiseksi Suomen laissa.

Vankeuslakia koskevat asiat

- Pitäisikö muita vankeja [naisvankilassa] kuulla, jos heidän osastolleen tuodaan vanki, jolla on miehen sukupuolielimet? (Kysymys oli kohdistettu etenkin Asianajajaliitolle)

HE:n keskeinen periaate on, että sukupuolensa vahvistaneen sukupuolta tulee pitää hänen sukupuolenaan kaikissa tilanteissa. Transnaiset ovat naisia riippumatta heidän kehollisuudestaan. Myös cis-naisten kehollisuus on moninaista. Naisia ei ole syytä erotella kehollisen moninaisuuden johdosta.

Transnaisia tulee kohdella tasa-arvoisesti muiden naisten kanssa. On huolehdittava siitä, ettei heidän tasa-arvoista kohteluaan aseteta alisteiseksi muiden mielipiteille.

Esityksen vaikutukset

- Lisääkö itsemäärittelyn mahdollistaminen naisiin ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa?
- Luoko ehdotus mahdollisuudet väärinkäytöksiin?

Kysymysten oletuksena on, että sukupuolen itsemääräämisoikeus helpon sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessin kautta aiheuttaisi sen väärinkäyttöä cis-ihmisten keskuudessa. Tällaista tietoista väärinkäyttöä hyödyn tavoittelemiseksi tai väkivallan tekemiseksi ei ole raportoitu maissa, jossa sukupuolen juridisen vahvistaminen perustuu itsemäärittelyyn. Lisäksi rikoslaki antaa mahdollisuuden puuttua tällaiseen väärinkäyttöön.
Sukupuolen juridinen vahvistaminen tarkoittaa, että ihminen tulee sen jälkeen kaikissa tilanteissa kohdatuksi ja nähdyksi juridisen sukupuolensa mukaan. Tämä aiheuttaa monia ongelmia arjessa, jos ihmisen sukupuoli on todellisuudessa jotain muuta, kuten trans- ja muunsukupuolisten ihmisten kokemuksista tiedämme. Mahdollisuuden tietoinen väärinkäyttö vaikeuttaisi henkilön elämään huomattavasti.
Naisiin ja lapsiin kohdistuva sukupuolittunut väkivalta (ml. seksuaalinen väkivalta) on vakava yhteiskunnallinen ongelma, jota torjutaan mm. kehittämällä seksuaalirikoslainsäädäntöä, toimeenpanemalla tehokkaasti Istanbulin sopimusta (jota tulee sopimuksen mukaan toimeenpanna ilman mm. sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää), edistämällä suostumukseen perustuvaa seksuaalikulttuuria ja tarjoamalla lapsille ikätasoista seksuaalikasvatusta.

Sukupuolta vahvistavaan hoitoon liittyvät kysymykset

- Mikä on lääketieteellisten hoitojen saatavuus nykytilassa?
- Jos ikäraja laskettaisiin 15 vuoteen, se tulisi tarkoittamaan, että myös alaikäisille voitaisiin tehdä hormonihoitoja. Tämän on todettu aiheuttavan kasvu- ja kehityshäiriöitä. Mitä ajattelette tästä?

Ensinnäkin on huomioitava, että nykyinen esitys poistaa sukupuolen juridisen vahvistamisen ja sukupuolta vahvistavan hoidon (sukupuolen korjaushoito tai sukupuolidysforian hoito) välisen perusteettoman yhteyden. HE ei ratkaise sukupuolta vahvistavaan hoitoon liittyviä kysymyksiä, eikä se sellaisenaan aiheuta muutoksia sukupuolta vahvistavaan hoitoon (sukupuolen korjaushoito tai sukupuolidysforian hoito). Ongelmat tulee ratkaista erikseen hoitojärjestelmää kehittämällä niin että se tukee trans- ja muunsukupuolisten ihmisten oikeutta terveyteen.

Sukupuolta vahvistavaa hoitoa saisi Suomessa edelleenkin vain olemalla terveydenhuollon ammattilaisen (lääkärin) hoidettavana.

Seta selvitti v. 2022 sukupuolta vahvistavan hoidon (sukupuolen korjaushoidot) saatavuuden ongelmia. Yli 500 vastaajan kyselyaineisto kertoo merkittävistä ongelmista. Selvityksen mukaan lähes kaikki vastaajat toivoivat sukupuolen korjaushoitoja, mutta kuitenkin yli 40 prosenttia heistä oli ainakin toistaiseksi jäänyt ilman mitään hoitoja. Enemmistö vastaajista toivoi ja puolet oli saanut hormonihoitoa. Selvitys vahvistaa sen, että sukupuolen korjaushoidoille kokevat tarvetta transnaisten ja -miesten lisäksi muunsukupuoliset ja muut ei-binääriset ihmiset. Selvityksen mukaan selvä enemmistö oli kokenut ainakin joitakin sukupuolen korjaushoitoihin liittyviä esteitä tai hidasteita. Yleisimmät sukupuolen korjaushoitoihin liittyvät esteet olivat epäluottamus hoitohenkilökuntaan, elämäntilanteeseen tai tiedon puutteeseen liittyvät esteet ja taloudelliset esteet. Myös huoliin tai pelkoihin liittyviä esteitä koki reilu viidennes vastaajista. Tutkimusprosessin kesto vaihteli joistakin kuukausista useisiin, jopa kymmeneen vuoteen ja siinä oli suuria yksilökohtaisia vaihteluita.[viii]

Jonot sukupuolenkorjaushoitoihin pääsemiseksi ovat Suomessa pitkät ja moni joutuu odottamaan hoitoon pääsyä kohtuuttoman kauan. Esim. eduskunnan apulaisoikeusasiamies on huomauttanut HUS:ia näistä jonoista.[ix] Euroopan rasismin vastainen komitea ECRI on Suomea koskevassa raportissaan todennut hoitojen viivästymisen ja siihen liittyvän resurssipulan ja antanut Suomelle suosituksen lisätä hoitoresursseja perustamalla kolmannen julkisen hoitoyksikön.[x]

Suomessa on kehitetty alaikäisten sukupuolidysforian hoitopolkua jo 2010-luvun alusta lähtien. Nykyisin alaikäisille saatavilla oleva hoito on kirjattu v. 2020 STM:n alaisen Terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvoston (PALKO) suosituksiin. Suosituksista käy ilmi, että jo nykyinen hoitopolku sisältää mahdollisuuden niin ns. puberteetin jarrutushoitoon kuin hormonihoidon aloittamiseen alaikäisillä. Hoitomuodot on siis jo nykyisellään katsottu turvallisiksi myös alaikäisille. Sen sijaan suosituksissa todetaan yksiselitteisesti, että ”Kirurgiset, kehoa pysyvästi muuttavat hoidot eivät kuulu alaikäisten sukupuoliristiriidasta aiheutuvan dysforian hoitomenetelmiin.”[xi] Nyt käsiteltävä HE ei vaikuta näihin suosituksiin, eikä muuta alaikäisille tarjolla olevaa hoitoa.

Kun arvioidaan alaikäisten sukupuolta vahvistavaa hoitoa ja siihen liittyviä mahdollisia riskejä, tulee mahdollisten fyysisten haittavaikutusten lisäksi kiinnittää huomiota siihen, että myös hoitamatta jättämisellä on merkittäviä kielteisiä vaikutuksia nuoren kehitykselle. Se voi lisätä nuoren pahoinvointia ja voi johtaa mm. masennukseen ja itsetuhoisuuteen.[xii]

Lisätiedot:

Kerttu Tarjamo

pääsihteeri

050 309 8108

kerttu.tarjamo(at)seta.fi

---

i World Medical Association Statement on Transgender People, 2015. https://www.wma.net/policies-post/wma-statement-on-transgender-people/; Gender incongruence and transgender health in the ICD, WHO:n sivut: https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd.

[ii] Tutkimuksia on kartoitettu Valojää, Ave, Moninaiset lapsemme. Raportti translasten ja intersukupuolisten lasten hyvinvoinnista, hoidosta ja juridisesta asemasta. Seta. 2018.
[iii] Sukpuoli-identiteetin kehittymisen yhteenvetoa esim. Schneider Eric, An insight into respect for the rights of trans and intersex children in Europe, Council of Europe, 2013, myös Valojää 2018.
[iv] HE 189/2022, s. 42.
[v] Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First thematic implementation review report on Recommendation CM/Rec(2010)5. Euroopan neuvosto. 2022.
[vi] Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen – Tilanne Suomessa ja lainsäädännön kehityslinjoja Euroopassa. Ihmisoikeuskeskus. 2018.
[vii]
[viii] Salovaara, Samuel, Sukupuolen korjaushoitojen saatavuus Suomessa. Sukupuolen korjaushoitoja toivoneiden tai saaneiden kokemuksia hoitojen saatavuudesta ja hoitoon pääsyn esteistä vuosina 2003-2021. Seta. 2022. https://seta.fi/2022/03/22/sukupuolen-korjaushoidon-saamisessa-paljon-esteita-ja-hidasteita/
[ix]Eduskunnan apulaisoikeuasiamiehen ratkaisu: https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/2842/2017
[x]Suomea koskeva raportti viides raportointikierros https://rm.coe.int/fifth-report-on-finland-finnish-translation-/1680972fa8.
[xi] Alaikäisten sukupuoli-identiteetin variaatioihin liittyvän dysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät. Palveluvalikoimaneuvoston suositus. 2020. https://palveluvalikoima.fi/sukupuolidysforia-alaikaiset
[xii] Hoidon haitoista ja hyödystä käytävästä keskustelusta ks. Valojää 2018.